

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตประเทศไทยเคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ซึ่งส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เรียกว่า “ป่า” พื้นที่ป่าของไทยที่เคยสำรวจอย่างเป็นทางการเกิดขึ้นครั้งแรกพร้อมๆ กับการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 โดยใช้วิธีการกำหนดจำนวนพื้นที่ตามเป้าหมายที่ต้องการจะรักษาไว้ กล่าวคือพื้นที่ประเทศไทยทั้งหมดมีจำนวน 320.7 ล้านไร่ รัฐบาลในขณะนั้นได้กำหนดนโยบายไว้ว่าจะสงวนและบำรุงป่าไม้เพื่อให้มีป่าไม้ที่สมบูรณ์ในเนื้อที่ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่ของประเทศ หรือประมาณ 160.5 ล้านไร่ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวประเทศมีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณร้อยละ 58 (กอบกุล, 2550: 71)

หลังจากนั้นพื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง ในพ.ศ. 2534 ลดลงเหลือ 85.6 ล้านไร่ หรือร้อยละ 26.7 ของพื้นที่ประเทศและจากการสำรวจของกรมป่าไม้ใน พ.ศ. 2538 พบว่ามีพื้นที่เหลืออยู่เพียง 82.2 ล้านไร่ หรือร้อยละ 25.6 ในการประเมินพื้นที่ป่าไม้เบื้องต้นโดยใช้ภาพถ่ายดาวเทียมมาตราส่วน 1: 50,000 ใน พ.ศ. 2543 พบว่าพื้นที่ป่าไม้มีประมาณ 107 ล้านไร่หรือร้อยละ 33.4 ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นตัวเลขที่เพิ่มขึ้น แม้กระนั้นก็มีข้อสังเกตจากหลายๆ ฝ่ายว่าตัวเลขที่เพิ่มขึ้นดังกล่าวนั้น อาจเป็นผลมาจากการใช้มาตราส่วนแผนที่แตกต่างกันและยังไม่มี การตรวจสอบในภาคพื้นดินเพื่อยืนยันประมาณการดังกล่าว (กอบกุล, 2550: 71)

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาทางภาครัฐได้มีมาตรการทางนโยบายและกฎหมาย ที่ควบคุมและมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาป่าต่างๆ มากมาย เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายป่าไม้แห่งชาติ กฎหมายว่าอุทยานแห่งชาติ กฎหมายว่าด้วยป่าสงวน กฎหมายว่าด้วยสวนป่า เป็นต้น ซึ่งยังไม่รวมถึง มติคณะรัฐมนตรีและระเบียบข้อบังคับต่างๆ อีก นับไม่ถ้วน

แต่มาตรการของรัฐดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จในการคุ้มครองและรักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้ได้ และยังสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนที่อยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม่ว่าจะเป็น

การประกาศเขตป่าทับที่อยู่อาศัยเดิมของประชาชนกว่าล้านครอบครัว การจับกุมเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมาย หรือการอพยพประชาชนให้ออกไปนอกเขตป่า จนกระทั่งปัญหาป่าไม้กลายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบอย่างกว้างขวาง

ในช่วงเวลาดังแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ปัญหาเรื่องคนกับป่ามีความขัดแย้งรุนแรงมากยิ่งขึ้น และเป็นปัญหาที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการจำนวนมากดังปรากฏจากงานศึกษาและงานวิจัยที่เกิดขึ้นทั้งในทางกฎหมาย ทางสังคมวิทยา ทางรัฐศาสตร์ ฯลฯ

งานวิจัยทางกฎหมายที่สำคัญคืองานของบรรศักดิ์ (2536) และคณะ ที่ได้ศึกษาเรื่อง พัฒนาการของกฎหมาย “ป่าไม้” ไทย: จาก “บุกเบิก” ที่ได้รับการส่งเสริมมาเป็น “บุกรุก” ที่ต้องจับกุม พบว่าพัฒนาการของกฎหมายป่าไม้ไทยแบ่งได้ 2 ยุค คือ 1) ยุคก่อนการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5 2) ยุคกระแสนิติศาสตร์ตะวันตก สรุปโดยสังเขปดังนี้

1) ยุคก่อนการปฏิรูปการปกครองของรัชกาลที่ 5

ในยุคนี้ราษฎรในชุมชนต่างๆ มีสิทธิเหนือทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นอิสระจากรัฐส่วนกลาง เว้นแต่เรื่องสำคัญ 3 เรื่องคือ การเก็บภาษีอากร การซื้อขายอพิพาท และการบังคับเวนคืน ซึ่งประเด็นการเป็นอิสระจากรัฐส่วนกลางนั้นสะท้อนออกมาในด้านของกฎหมาย 2 ด้าน คือ ด้านแรก รัฐส่วนกลาง ไม่ได้ตรากฎหมายกำหนดให้ทรัพยากรป่าหรือนาสวนเป็นของรัฐโดยตรง และไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรออกไปจากส่วนกลางคงมีแต่การยืนยันว่าที่ดินเท่านั้นเป็นของกษัตริย์ส่วนประโยชน์เหนือและในที่ดินให้เป็นของราษฎรทำกิน ด้านที่สอง เมื่อไม่ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์จากอำนาจรัฐส่วนกลางชุมชนจึงมีกฎเกณฑ์ประเพณี ความเชื่อ ที่หลากหลายไปตามสภาพของพื้นที่ โดยรัฐไม่ได้เข้าไปแทรกแซง

2) ยุคกระแสนิติศาสตร์ตะวันตกสามารถแบ่งได้อีก 2 ช่วงคือ

2.1 ยุคเปิดประเทศ กฎหมายไทยในยุคนี้ได้รับกระแสผลักดันของอิทธิพลตะวันตกหลายๆ เรื่องจนนำไปสู่กฎหมายในลักษณะสนธิสัญญา ประกาศพระบรมราชโองการพระราชบัญญัติ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการโอนอำนาจกรรมสิทธิ์การจัดการทรัพยากรป่าเข้าสู่อำนาจรัฐส่วนกลางโดยเข้าควบคุมไม้สักเป็นอันดับแรก ต่อมาเป็นไม้กระยาเลยและของป่า รวมถึงไม้ประเภทอื่นๆ และเข้าควบคุมที่ดินในภายหลัง

2.2 ยุคการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ กฎหมายในยุคนี้มุ่งไปเพื่อธุรกิจภาคเอกชนเป็นสำคัญ และละเลยสิทธิของประชาชนและชุมชน โดยยังยึดหลักหวงกันไม้และที่ดินเพื่อประโยชน์ทางพาณิชย์ของรัฐและธุรกิจเหมือนยุคเปิดประเทศ แต่ต่างกันตรงที่ไม่เพียงโอนการจัดการ

ไม้ ที่เรียกว่าไม้หวงห้ามและของป่าทุกชนิดมาเป็นของรัฐ แต่ได้โอนที่ดินที่เคยสนับสนุนให้ประชาชนบุกเบิกทำกินมาเป็นของรัฐ ด้วยการประกาศเป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ

งานวิจัยดังกล่าวพยายามชี้ให้เห็นถึงสิทธิของประชาชนและชุมชนซึ่งได้ถูกกลดทอนลงเรื่อยๆ โดยการแผ่ขยายอำนาจรัฐเหนือทรัพยากรที่ดินและป่าในลักษณะต่างๆ เช่น แยกคนออกจากป่า อ่างอำนาจรัฐเหนือทรัพยากรป่าและที่ดินโดยเด็ดขาด รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง บังคับใช้กฎหมายและหลักเกณฑ์เป็นการทั่วไปทั่วประเทศ เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่งจะพบว่าชุมชนบางชุมชน ยังมีจารีตประเพณีที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ และยังมีผลใช้บังคับเป็นกฎของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่ากฎหมายของรัฐที่ได้ถูกบัญญัติขึ้น

นอกจากการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรัฐที่มีปัญหาดังที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนที่ดำเนินการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้จนมีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ในหลายพื้นที่ทั่วทุกภาคในประเทศไทย ดังเห็นได้จากงานวิจัยเรื่องวิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2535) ซึ่งเข้าไปศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนจำนวน 15 ชุมชน กระจายไปในพื้นที่ภาคกลาง ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ หรือโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา” ซึ่งเข้าไปศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนในภาคเหนือ 4 ชุมชน และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 8 ชุมชน (เสนห์ จามริก, 2536) จากงานศึกษาดังกล่าวค้นพบว่าในประเทศไทยมีองค์กรชุมชนที่ดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐแต่มีความเข้มแข็งและสามารถดูแลรักษาและฟื้นฟูสภาพป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้นมาได้

ชุมชนบ้านทุ่งยาวเป็นชุมชนหนึ่งในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการของเสนห์ จามริก ซึ่งชุมชนเองมีการพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้มาโดยตลอด ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน จนกระทั่งเป็นแหล่งเรียนรู้ และต้นแบบให้บุคคลจากที่ต่างๆ ทั้งจากชาวบ้าน ข้าราชการ นักวิชาการ นักศึกษา จากทั้งในและต่างประเทศ เข้ามาศึกษาวิจัย ศึกษาดูงานตลอดปี การพัฒนาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาที่เกิดจากภายในชุมชนเอง เนื่องจากสถานการณ์ภายนอกชุมชนอยู่ในกระแสของการแผ่ขยายอำนาจรัฐเหนือทรัพยากรป่าและที่ดิน อันส่งผลให้สิทธิของชุมชนถูกกลดทอนลงเรื่อยๆ แต่การขยายของรัฐที่เข้ามากระทบชุมชนบ้านทุ่งยาวถึงขั้นที่เรียกว่าเป็นวิกฤตของชุมชน กลับกระตุ้นให้คนในชุมชนพัฒนาตนเองเพื่อต่อสู้กับการขยายอำนาจรัฐเข้ามาในชุมชน กระทั่งชุมชนประสบความสำเร็จในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่กับชุมชนได้หลายครั้ง หลายครา

ในขณะที่ชุมชนบ้านหนองไขว่ ซึ่งมีบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนติดกัน มีพัฒนาการดูแลรักษาในช่วงเดียวกันกับชุมชนบ้านทุ่งยาว แต่ไม่มีการขยายอำนาจรัฐเข้ามากระทบชุมชนถึงขนาดเป็นวิกฤตการณ์ กลับมีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้น้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด สังเกตได้จำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้น้อยประมาณ 4 ถึง 5 คนเท่านั้น เช่น การดับไฟป่า การเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น ซึ่งประเด็นดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนสองแห่งมีความน่าสนใจในการศึกษาครั้งนี้

ดังนั้นการศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาวและชุมชนบ้านหนองไขว่ เพื่อจะตอบคำถามการวิจัยว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนทั้งสองแห่งเป็นอย่างไร และเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดมาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนว่าควรเป็นอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา (Purposes of the study)

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
2. เพื่อศึกษาปัจจัยทางกฎหมายที่มีผลต่อการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยกฎหมาย

1.3 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1. ทราบถึงพัฒนาการการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนและปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
2. ทราบถึงปัจจัยทางกฎหมายที่มีผลต่อการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน
3. ทราบถึงแนวทางการส่งเสริมชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยกฎหมาย

1.4 สถานที่ที่ใช้ในการดำเนินการศึกษา

การศึกษานี้ มุ่งศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน โดยศึกษาชุมชน 2 แห่ง คือ

ชุมชนบ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จ (Best Practice) ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพราะเป็นชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการและอนุรักษ์พิทักษ์ป่าต้นน้ำมาเป็นเวลานานกว่า 80 ปี และยังทำให้ผืนป่าชุมชนแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์นานาชนิด รวมทั้งสัตว์และแมลงต่างๆ จำนวนมาก อีกทั้งมีระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาพื้นที่ป่าที่รัดกุมและชัดเจนซึ่งเป็น

ผลมาจากการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการปกป้องพื้นที่ป่าจากการขยายอำนาจรัฐที่มาจากภายนอก
ชุมชน

ชุมชนบ้านหนองไซ ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน เป็นชุมชนที่มีบริบททางสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ใกล้เคียงกันกับชุมชนแรก และมีพื้นที่ป่าชุมชนติดต่อกันด้วย และยังเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการดูแลรักษาในช่วงเดียวกันกับชุมชนบ้านทุ่งยาว แต่ไม่มีการขยายอำนาจรัฐเข้ามากระทบชุมชนถึงขนาดเป็นวิกฤตการณ์ กลับมีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้น้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด สังเกตได้จำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้น้อยประมาณ 4 ถึง 5 คนเท่านั้น เช่น การดับไฟป่า การเข้าร่วมพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น

1.5 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าและเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ วารสาร บทความทางวิชาการ งานวิจัย รายงาน วิทยานิพนธ์ ด้วบทกฎหมาย ร่างกฎหมาย ระเบียบต่างๆ และเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งตีพิมพ์และเผยแพร่ เอกสารอัดสำเนา ที่เกี่ยวกับชุมชน รวมทั้งข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิดทฤษฎี และเนื้อหา ที่เกี่ยวข้องจากเอกสารต่างๆ เช่น ตำรา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสารทางวิชาการ สิ่งพิมพ์ เพื่อรวบรวมทำความเข้าใจและกรอบแนวคิดทฤษฎีให้เป็นระบบก่อนที่จะเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูล ในชุมชน รวมถึงกำหนดเครื่องมือเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ ทฤษฎีสังคม แนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดสิทธิชุมชน แนวคิดนิเวศวิทยามนุษย์ และกฎหมาย ที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ เพื่อใช้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ผู้ศึกษาได้ศึกษาข้อมูล พื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนต่างๆ ที่ได้มาจากการรวบรวมข้อมูล ของผู้นำชุมชนนอกจากนี้ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของชุมชนจากเอกสารประวัติ ความเป็นมาของชุมชน บันทึกเหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีตและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เอกสารทางราชการ ได้แก่ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) และ กชช. 2 ค. เป็นต้น รวมทั้ง วิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่ศึกษาในพื้นที่บ้านทุ่งยาวทั้งหมดเท่าที่หาได้ เช่น งานศึกษาของสุรินทร์ สุริยวงศ์ เรื่อง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน งานศึกษาของจันทนา สุทธิจารี เรื่องบทวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์ของการจัดการป่า ไม้โดยชุมชน งานศึกษาของกอบกาญจน์ พงษ์ชนะชัย ศึกษาเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการ

ของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน งานศึกษาของกิจวัฒน์ ผุสดี และจรัญ พุฒิมวงส์ เรื่อง ถึงจุดเปลี่ยน
 ทางการพัฒนา : กระบวนการการหวนคืนสู่วัฒนธรรมชุมชน ศึกษากรณีบ้านทุ่งยาว
 ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน งานศึกษาของ วีระพงษ์ เสาวภาคย์ และ กิตติ ตูลพงษ์
 เรื่อง ความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ของชุมชนในป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว
 ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน งานศึกษาของ วิเศษ สุจินพรัหม ศึกษาเรื่อง
 การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชนจังหวัดลำพูน เป็นต้น

2. การวิจัยภาคสนาม (Field Research) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก
 แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

ก) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น พระ ผู้อาวุโสในชุมชน
 ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการเหมืองฝาย คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
 กลุ่มแม่บ้าน

ข) ผู้นำในการจัดการป่าชุมชน เช่น ประธานและคณะกรรมการป่าชุมชน ทั้งใน
 อดีตและปัจจุบัน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ มีบทบาทและหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยจะ
 ทำการสังเกต ทั้งขณะทำการสัมภาษณ์และขณะเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ในการสังเกต
 แบบไม่มีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลขณะที่อยู่ในชุมชนโดยการสังเกตแบบไม่ให้ผู้ถูกสังเกต
 รู้ตัวว่าเรากำลังสังเกตพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ต่างๆ โดยใช้วิธีการเข้าพักอาศัยในชุมชนแล้วเดิน
 สังเกต ทักทายพูดคุยกับคนในชุมชน

4. การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการได้มาของข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพวิธีหนึ่ง ซึ่งใช้พลวัต
 ของกลุ่มเป็นสื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนเองออกมาอย่าง
 เปิดเผยและจริงใจเป็นกระบวนการกลุ่มที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บข้อมูลชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชน
 บ้านหนองไข ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางของคำถามการสนทนากลุ่มไว้ล่วงหน้าเป็นหัวข้อกว้างๆ
 ตามกรอบที่ศึกษาเป็นคำถามลักษณะปลายเปิด เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นรู้สึก
 เป็นกันเองมากขึ้นและไม่เป็นทางการจนเกินไป

ในการเก็บข้อมูลชุมชนเพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไป ผู้เข้าร่วมในกระบวนการสนทนากลุ่มเป็น
 กลุ่มคนที่ผู้วิจัยร่วมกับประธานป่าชุมชนบ้านหนองไขจัดกลุ่มขึ้นมาโดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้เชิญชวน
 คนในชุมชนเข้าร่วม โดยที่ผู้วิจัยใช้วิธีการกำหนดประเด็นซักถามคนในหมู่บ้านทั้งสามรุ่นร่วมกัน
 คือวัยรุ่น วัยทำงาน วัยสูงอายุ วิธีการดังกล่าวจะทำให้เกิดการเรียนรู้ประวัติและความเปลี่ยนแปลง

ของชุมชนร่วมกัน โดยมีประเด็นที่สำคัญคือข้อมูลสภาพทั่วไปของบ้านหนองไผ่ ประวัติของหมู่บ้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เพื่อสามารถเข้าใจวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านหนองไผ่ในภาพรวม

การเก็บข้อมูลทุนของชุมชนประเภทต่างๆ ผู้วิจัยใช้กระบวนการสนทนากลุ่มกับกลุ่มคนที่ผู้วิจัยร่วมกับประธานป่าชุมชนบ้านหนองไผ่จัดกลุ่มขึ้นมา โดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้เชิญชวนคนในชุมชนเข้าร่วม โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับทุนของชุมชนประเภทต่างๆ เช่น ทุนทางภูมิปัญญา ทุนทางทรัพยากรมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรมประเพณี ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า โดยเน้นที่การจัดการทรัพยากรป่าไม้

แม้ว่าการสนทนากลุ่มจะมีข้อดีคือ ในขณะที่สนทนากันอยู่ความคิดเห็นของคนในกลุ่มคนหนึ่งอาจไปกระตุ้นให้คนอื่นๆ อยากพูด อยากแสดงความคิดเห็นของตนเองออกมาด้วย ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลด้วยไปในตัว แต่ผู้วิจัยยังได้ใช้วิธีการอื่นๆ ทั้งการสังเกต การสัมภาษณ์รายบุคคลที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องร่วมด้วยเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและมีการตรวจสอบย้อนไปย้อนมา

1.6 ทบทวนวรรณกรรม

1.6.1 งานศึกษาที่เกี่ยวกับกฎหมายกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน

งานศึกษาแรกที่มีความสำคัญและมีคนนำไปอ้างอิงบ่อยครั้ง คือ งานของบรรศักดิ์ อูวรรณ โฉมในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “ป่าชุมชนในประเทศไทย:แนวทางการพัฒนา” บรรศักดิ์ได้ทำการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของไทยในเชิงพัฒนาการจากอดีตจนถึงปัจจุบัน บรรศักดิ์ได้แสดงภาพในมุมของกฎหมายว่าในอดีตก่อนการรวมศูนย์อำนาจในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 กฎหมายมีสถานะหรือลักษณะที่เกื้อหนุน ส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชนเข้าไปบุกเบิกป่า ที่รกร้างว่างเปล่าต่างๆ เพื่อสามารถเก็บอากรเข้าท้องพระคลังได้มากขึ้น แต่ด้วยกระแสประวัติศาสตร์ตะวันตกที่เข้ามาในประเทศไทย โดยรัชกาลที่ 5 ได้นำระบบกฎหมายตะวันตกมาใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองพร้อมๆ กับการเข้าสู่ความทันสมัยในช่วงการสร้างรัฐชาติ พอดีกับการขยายอิทธิพลของชาวตะวันตกเข้าสู่ประเทศแถบเอเชียอาคเนย์ (บรรศักดิ์ อูวรรณ โฉม, 2536:83) ซึ่งบรรศักดิ์ได้แบ่งยุคในช่วงกระแสประวัติศาสตร์ตะวันตกไว้สองยุคคือ ยุคเปิดประเทศ กับ ยุคการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยทั้งสองยุคดังกล่าวกฎหมายมีลักษณะที่สำคัญดังนี้ (บรรศักดิ์ อูวรรณ โฉม, 2536:113)

1. อ้างอำนาจเหนือทรัพยากรเป็นของรัฐและ โอนอำนาจเหนือทรัพยากรมาเป็นของรัฐ โดยเด็ดขาด
2. แยกคนออกจากป่าโดยเด็ดขาด
3. ให้ความสำคัญกับไม้สัก แล้วขยายไปสู่ต้นไม้ทั้งมวลที่สามารถทำไม้ได้ แล้วค่อยขยายไปสู่พื้นที่เพื่อประโยชน์ในการหวงกันทางเศรษฐกิจและเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ แล้วแปรไปเป็นการให้ความสำคัญกับต้นไม้ในพื้นที่ที่หวงกันต่อไป
4. ใช้อำนาจควบคุมต้นไม้และพื้นที่ป่า (ที่ดิน) โดยกรมป่าไม้จากการอนุมัติอนุญาตและการให้สัมปทานการทำไม้ การเคลื่อนย้ายไม้ และการตั้งโรงเลื่อยไม้ ตลอดจนการให้เช่าที่ดินในเขตป่าเพื่อการปลูกสร้างสวนป่า
5. ใช้เกณฑ์กรรมสิทธิ์ในที่ดินแบบ โฉนดอย่างตะวันตกมาเป็นหลักการตรวจสอบสิทธิของเอกชนหรือชุมชนอย่างเคร่งครัด
6. รวมศูนย์อำนาจบริหารจัดการมาอยู่ที่ส่วนกลาง (กรมป่าไม้)
7. บังคับใช้หลักเกณฑ์การบริหารจัดการและการควบคุมเป็นการทั่วไปทั่วประเทศโดยไม่จำกัดพื้นที่

ขณะเดียวกัน บรรดาศักดิ์ได้นำเสนอแนวคิดในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและนโยบายไว้อย่างน่าสนใจว่าต้องเปลี่ยนแนวคิดเชิงกฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นของรัฐและองค์กรของรัฐเท่านั้นที่ควบคุมดูแล ไปสู่แนวคิดใหม่ว่า ทรัพยากรเป็นของปวงชนและเป็นภาระหน้าที่ของชุมชนและรัฐจะต้องร่วมกันรักษา และร่วมกันจัดการทรัพยากรอย่างสมดุลและยั่งยืนและเป็นธรรม การเปลี่ยนแนวคิดดังกล่าวต้องประสานระหว่างรัฐและจารีตประเพณีวิถีชีวิตชุมชนให้ออกมาในรูปของการตรากฎหมายยอมรับสิทธิชุมชนเหนือทรัพยากร และการปรับบทบาทของรัฐและองค์กรของรัฐในทุกระดับให้ยอมรับและร่วมมือกับชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยกฎหมายที่จะยอมรับสิทธิของชุมชนเหนือทรัพยากรดังกล่าว ควรมีลักษณะที่ยอมรับจารีตประเพณีและการพิสูจน์สิทธิตามจารีตประเพณีที่มีอยู่ก่อนการประกาศใช้กฎหมายโดยไม่มีเงื่อนไขทั้งในเรื่องพื้นที่และในเรื่องการแทรกแซง ในส่วนของชุมชนที่ไม่มีจารีตประเพณีอยู่ก่อนประกาศใช้กฎหมาย ต้องยอมรับสิทธิชุมชนที่จะก่อตั้งและจัดการทรัพยากรขึ้นใหม่ โดยอาศัยหลักความร่วมมือในลักษณะการให้สัญญาต่อกันโดยชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรัฐเป็นผู้กำกับ นอกจากนี้ บทบาทภาครัฐในโครงสร้างอำนาจการปกครองเดิมทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคจะมี

ลักษณะเป็นผู้ร่วมมือกับชุมชน แต่สิทธิของชุมชนจะต้องควบคู่ไปกับหน้าที่ที่จะต้องบำรุงรักษาทรัพยากรดังกล่าวให้มีลักษณะยั่งยืน (บวรศักดิ์ อุวรรณ โณ, 2536:121-122)

งานศึกษาดังกล่าวถือได้ว่าได้เปิดมุมมองใหม่ทางกฎหมายและเป็นแรงผลักดันหนึ่งที่ทำให้เกิดการยอมรับและรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 หรือรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนในเวลาต่อมา

แม้ว่ารัฐธรรมนูญของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2540 ได้รับรองสิทธิชุมชนเป็นหนึ่งในสิทธิและเสรีภาพของประชาชนชาวไทยมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง แต่กฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ยังไม่มีการแก้ไข ยังคงมีลักษณะเช่นเดิม ดังที่บวรศักดิ์วิเคราะห์ไว้ข้างต้น ประเด็นปัญหานี้ทำให้เกิดงานศึกษาวิจัยหลายชิ้นที่ชี้ให้เห็นว่ากฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่เดิมนั้น ขัดกับหลักสิทธิชุมชนอย่างไร และยังมีการนำเสนอมาตรการทางกฎหมายที่จะปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเดิม หรือตรากฎหมายรับรองสิทธิชุมชนขึ้นมาใหม่ ดังปรากฏในงานศึกษาของ ประวิทย์ ตั้งกงนุช (2548) งานศึกษาของสมิต ยอดพรหม (2548) งานศึกษาของพงษ์สวัสดิ์ อักษรสวาสดี (2550)

ประวิทย์ ตั้งกงนุช ได้ศึกษารูปแบบที่เหมาะสมในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม พบว่าการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมตามหลักการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืนมีความสัมพันธ์กับจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมของชุมชน โดยถือเป็นสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับหลักนิติรัฐซึ่งต้องเป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย ขณะที่รูปแบบการจัดการในปัจจุบันมีหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดำเนินการโดยไม่ปรากฏว่ามีกฎหมายฉบับใดรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ แม้ว่าชุมชนที่มีลักษณะเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ความไม่ชัดเจนของกฎหมายและรูปแบบของการมีส่วนร่วมดังกล่าว ส่งผลให้ศักยภาพของชุมชนลดลง ดังนั้น หากภาครัฐจะได้บัญญัติกฎหมายให้ชัดเจนก็จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (ประวิทย์ ตั้งกงนุช, 2548: บทคัดย่อ)

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ประวิทย์ ได้เสนอแนะแนวคิดในการแก้ปัญหาว่าให้มีการจัดทำกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมและเสนอรูปแบบในการตรากฎหมายเพื่อรับรองสิทธิดังกล่าว เช่น การกำหนดค่านิยมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมให้ชัดเจนสอดคล้องตามหลักการ

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 การกำหนดให้มีองค์กรที่เกี่ยวข้องตามกฎหมาย ทั้งในส่วนของประชาชน องค์กรภาครัฐ และชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม รวมทั้งการกำหนดอำนาจหน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรดังกล่าว รวมถึงการกำหนดระดับของการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่นดั้งเดิมในเรื่องการระงับข้อพิพาทจากการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมควรใช้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยชุมชนเอง นอกจากนี้การเสริมสร้าง ศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมควรเป็นหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ออกข้อบัญญัติเพื่อสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ เพิ่มมากขึ้น (ประวิทย์ ตั้งคงนุษ, 2548: 159-161)

งานศึกษาเรื่องมาตรการทางกฎหมายในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ ของสมิต ขอดพรหม พบว่า กฎหมายที่ว่าด้วยป่าไม้ 5 ฉบับที่บังคับใช้กันอยู่ใน ปัจจุบัน อันได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 ยังไม่มีบทบัญญัติในกฎหมายฉบับใดที่ให้สิทธิชุมชนในการเข้า มามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ แม้ว่าจะมีบทบัญญัติที่ให้ชุมชนสามารถที่จะขอ จัดทำโครงการป่าชุมชนจากกรมป่าไม้ก็ตาม เพราะบทบัญญัติดังกล่าวเป็นการอาศัยอำนาจพนักงาน เจ้าหน้าที่ดำเนินการขึ้น ยังไม่ถือว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่าง แท้จริง (สมิต ขอดพรหม, 2548:110-111)

นอกจากนี้ สมิต ขอดพรหม ยังศึกษาวิเคราะห์ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนพ.ศ..... ฉบับสุดท้ายที่ผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาแล้ว แต่ยังมีได้ประกาศใช้บังคับ ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.... มีสาระสำคัญที่บัญญัติรองรับ สิทธิของชุมชนคือเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้ระดับหนึ่ง กล่าวคือ ให้ชุมชนแต่ละชุมชนมีเสรีภาพที่จะเข้าร่วมจัดการตั้งแต่เริ่มเสนอขอจัดตั้ง ป่าชุมชน จัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์หรือการจัดสรร ผลประโยชน์ที่สมาชิกในชุมชนจะได้รับตามหลักเกณฑ์ ภายใต้ความตกลงร่วมกันในชุมชน และภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย จึงนับได้ว่าเป็นร่างกฎหมายที่มีมาตรการในการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ แต่มาตรการทางกฎหมายที่มีน่าจะยังไม่ครบถ้วน และอาจเกิดปัญหาในทางปฏิบัติตามมาในภายหลังได้ สมิต จึงนำเสนอมาตรการทางกฎหมาย เพิ่มเติมดังนี้คือ (สมิต ขอดพรหม, 2548:บทคัดย่อ)

1. ควรกำหนดคำนิยามคำว่า “ชุมชน” และ “ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม” ให้ชัดเจนว่า มีความหมายอย่างไร แตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไรบ้าง รวมถึงการกำหนดระดับขนาดและความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อสามารถจำแนกชุมชนออกเป็นกลุ่มให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนได้สอดคล้องกับศักยภาพหรือขีดความสามารถของชุมชน

2. ควรกำหนดหลักเกณฑ์การบริหารจัดการป่าชุมชนที่จะขอจัดตั้งไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ป่าชุมชนในเขตอนุรักษ์ (ถ้ามี) หรือในเขตป่าที่ไม่ใช่เขตอนุรักษ์ โดยกำหนดกิจกรรมที่ต้องห้ามกระทำโดยเด็ดขาดหรือห้ามกระทำเว้นแต่ได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่ คณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัด หรือคณะกรรมการนโยบายป่าชุมชนแล้วแต่กรณี ตามลำดับความสำคัญของกิจกรรม

3. กำหนดเรื่องการจัดการผลประโยชน์โดยต้องเป็นธรรมคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นหลัก หากผลประโยชน์ของสมาชิกในชุมชนขัดหรือแย้งกับประโยชน์ส่วนรวมต้องคำนึงถึงส่วนรวมก่อน โดยหลักการนี้ต้องกำหนดไว้ให้ชัดเจนและสร้างความเข้าใจให้แก่สมาชิกของชุมชนตั้งแต่เริ่มขอจัดตั้งป่าชุมชน เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ในการร่วมกันบริหารจัดการป่าชุมชน

พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวาสดี (2550) ได้ศึกษาสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า แม้ว่าสิทธิของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 แต่ไม่มีการบัญญัติเป็นกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติกำหนดในรายละเอียดไว้แต่อย่างใด นอกจากนี้การที่จะอาศัยรูปแบบของการปกครองส่วนท้องถิ่นหรือส่วนภูมิภาคเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ก็พบว่าไม่มีการรับรองไว้ในกฎหมายจัดตั้งองค์กรปกครองท้องถิ่นและกฎหมายว่าด้วยการปกครองส่วนภูมิภาคไว้แต่อย่างใด ทำให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ (พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวาสดี, 2550: บทคัดย่อ) แต่ก็ยังมีหลักกฎหมายที่สามารถจะนำมาบังคับใช้เพื่อเป็นการส่งเสริมสิทธิการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้หลายประการ ดังนี้คือ (พงษ์สวัสดิ์ อักษรสวาสดี, 2550: บทคัดย่อ)

1. การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมในรูปแบบของการอนุรักษ์การฟื้นฟูการปกป้องคุ้มครอง การควบคุมและจัดการ

2. การรับรองสถานภาพของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมให้เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่มีความเป็นอิสระ

3. การให้สิทธิชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นตัวแทนของรัฐ เพื่อทำหน้าที่ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

4. สิทธิการมีส่วนร่วมในการให้ความเห็นต่อภาครัฐในการพิจารณาอนุมัติโครงการที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

5. สิทธิในการให้ความเห็นต่อการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม

6. สิทธิได้รับค่าเสียหายและค่าชดเชยกรณีทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในท้องถิ่นดั้งเดิมได้รับความเสียหายจากการกระทำที่มีขอบด้วยกฎหมาย

7. สิทธิของผู้เสียหายในฐานะเป็นผู้ครอบครองและดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นดั้งเดิมแทนรัฐ

นอกจากนี้ ยังมีงานศึกษาที่น่าสนใจคือ การบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ต่อชุมชนบนพื้นที่สูงบริเวณภาคเหนือตอนบน : กรณีศึกษาในเขตพื้นที่อำเภอเชียงดาว – เวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ของสายสาละวิน ช่วยบำรุง (2549) ซึ่งงานศึกษานี้ได้เข้าไปศึกษาชุมชนจำนวน 9 ชุมชน พบว่าปัญหาจากบทบัญญัติของกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ที่ไม่เอื้อกับแนวคิดการมีส่วนร่วมตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 กำหนดนั้นไม่ค่อยมีผลกระทบต่อการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษา เนื่องจากชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษาส่วนใหญ่มีการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ได้ดำเนินการติด ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมของชนเผ่ามาสอดคล้องอย่างดี ซึ่งสามารถดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านและบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี และมีประสิทธิภาพในระดับหนึ่ง ทั้งนี้โดยไม่ต้องรอให้มีบทบัญญัติของกฎหมายมาให้อำนาจชุมชนในการจัดการป่าแต่อย่างใด

ผลการศึกษาข้างชี้ให้เห็นว่า ชุมชนแต่ละชุมชนสามารถอยู่กับป่าได้ ในลักษณะที่เป็น การช่วยพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในขณะที่เดียวกันกระบวนการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของแต่ละชุมชนก็มีความเข้มแข็งมากพอที่จะไม่ทำให้สมาชิกในชุมชนเป็นผู้ทำลายทรัพยากรป่าไม้ รวมไปถึงการที่เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่มีการติดต่อประสานงาน รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน และอยู่ร่วมกับชาวบ้านอย่างประนีประนอม ทำให้พื้นที่กรณีศึกษานั้น เกิดความร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและชุมชน ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้ง ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า และปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นลดน้อยถอยลง ในขณะที่เจ้าหน้าที่ของรัฐและชุมชนบนพื้นที่สูงมีการเปลี่ยน

แนวปฏิบัติโดยมีการยอมรับซึ่งกันและกันมากขึ้น แต่กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้และโครงสร้างของหน่วยงานที่รับผิดชอบยังตามการเปลี่ยนแปลงไม่ทัน ด้วยเหตุดังนี้ จึงทำให้กฎหมายป่าไม้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานของรัฐกับสังคมไทยในการอนุรักษ์พื้นที่ป่า ดังนั้น การปฏิรูปนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับป่าเสียใหม่ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อให้การร่วมมือดังกล่าวเป็นการร่วมมือกันแบบสร้างสรรค์ และอยู่ร่วมกันในสังคมฉันมิตร (สายสาละวิน ช่วยบำรุง, 2549: บทคัดย่อ)

1.6.2 งานศึกษาที่เกี่ยวกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชน

จรัส สุวรรณมาลา และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในโครงการวิถีใหม่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยศึกษาถึงการเริ่มพัฒนาวิธีการจัดบริการสาธารณะประเภทต่างๆ ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นหลังจากการกระจายอำนาจการปกครองครั้งใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งมีขอบเขตระยะเวลาที่ศึกษาคือช่วง พ.ศ. 2540-2547 การริเริ่มพัฒนาวิธีการจัดบริการสาธารณะดังกล่าว จรัส สุวรรณมาลา และคณะ ใช้คำว่านวัตกรรม ซึ่งมีทั้งหมด 11 นวัตกรรม (จรัสสุวรรณมาลา และคณะ, 2548:121) ซึ่งหนึ่งในนวัตกรรมนั้น คือ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในการศึกษาวิจัยนวัตกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ พบว่า องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ริเริ่มนวัตกรรมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้จำนวน 17 กรณี ประกอบด้วย เทศบาลตำบล 1 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 16 แห่ง โดยจรัส สุวรรณมาลา และคณะ ได้แบ่งพัฒนาการของนวัตกรรมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ได้ 5 ระดับตามระดับความเข้มข้นของกิจกรรมที่ได้ดำเนินการดูแลรักษาป่า ดังมีรายละเอียดดังนี้ (จรัส สุวรรณมาลา และคณะ, 2548:121)

ระดับที่ 1 การรณรงค์ให้ประชาชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ

ระดับที่ 2 การปลูกป่าไม้ทดแทนป่าที่ถูกทำลาย

ระดับที่ 3 การป้องกันไฟป่าและการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า

ระดับที่ 4 การทำแนวเขตป่าของชุมชน หรือสำรวจพื้นที่เขตป่าชุมชน

ระดับที่ 5 การบังคับใช้กฎหมายชุมชนเกี่ยวกับการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่า การดำเนินการด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 17 แห่ง มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินการเฉลี่ย 265,000 บาท/ปี หรือ 265บาท/ไร่/ปี

ซึ่งมีค่าใช้จ่ายไม่สูงนัก อันเนื่องมาจากการดำเนินการส่วนใหญ่มิได้มีความจำเป็นที่ต้องใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่มีความซับซ้อน และบุคลากรที่ดำเนินการล้วนเป็นอาสาสมัครชุมชน (จรัส สุวรรณมาลา และคณะ, 2548:125)

ในส่วนของบทบาทของชุมชน จรัส สุวรรณมาลา และคณะ พบว่า บทบาทของชุมชนในการร่วมจัดการทรัพยากรป่าไม้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งและเปรียบเสมือนกลไกที่สำคัญ ที่ทำให้การดำเนินการนวัตกรรมการป่าไม้ประสบความสำเร็จอย่างจริงจังและต่อเนื่องอีกด้วย (จรัส สุวรรณมาลา และคณะ, 2548: 126) โดยมีรูปแบบของการจัดตั้งเป็นคณะกรรมการดูแลอนุรักษ์ป่ากลุ่มอาสาสมัครสุไฟป่า กลุ่มอาสาสมัครคอยออกลาดตระเวนการกระทำผิดกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งพบว่ากลุ่มประชาชนเหล่านี้ มีการจัดระบบการทำงานที่ดี มีการประสานงานเชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและส่วนราชการต่างๆ อีกทั้งคอยช่วยเป็นหูเป็นตาให้แก่หน่วยงานรัฐต่างๆ และแก้ไขปัญหาการทำลายป่าได้อย่างทันทั่วทั้ง (จรัส สุวรรณมาลา และคณะ, 2548:127)

สอดคล้องกับงานของ อุบลวรรณ สุภาแสน ที่วิจัยเรื่อง บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน พบว่า การเกิดขึ้นขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีบัวบาน มีผลต่อการจัดการป่าไม้ของชุมชน ซึ่งได้แก่ ก่อให้เกิดความหลากหลายในด้านวิธีอนุรักษ์ป่า การสร้างความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้าน ตลอดจนมีนโยบายให้ขยายพื้นที่ในการอนุรักษ์ป่าออกไป อีกทั้งยังเป็นตัวประสานความร่วมมือในการจัดการป่าไม้ในเครือข่ายระดับตำบล แต่การจัดการป่าไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลนั้น เน้นไปทางด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชน แต่ไม่ได้มีบทบาทในการจัดการด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งบทบาทด้านนี้ปัจจุบันเป็นของคณะกรรมการป่าไม้แต่ละหมู่บ้าน โดยมีบทบาทเป็นผู้ร่างและแก้ไขกฎระเบียบ รวมถึงเป็นผู้ลงโทษผู้กระทำความผิดกฎระเบียบการใช้ป่าของชุมชนอีกด้วย (อุบลวรรณ สุภาแสน, 2543:บทคัดย่อ)

ประชัน พิบูลย์ ได้ศึกษาศักยภาพการพัฒนาป่าชุมชนโดยองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว องค์การบริหารส่วนตำบลแม่นะ องค์การบริหารส่วนตำบลปิงโค้ง การศึกษาวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลทั้ง 3 แห่งมีบทบาทในการจัดการป่าชุมชน ดังนี้ (ประชัน พิบูลย์, 2544:90-91)

1. การส่งเสริมการปลูกป่า โดยการสนับสนุนกล้าไม้ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทประสานงานกับทางป่าไม้อำเภอเพื่อขอกกล้าไม้และร่วมปลูกป่าร่วมกับชาวบ้าน
2. ให้งบประมาณสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ ในการจัดการป่าชุมชนของชุมชน

3. ประสานงานระหว่างองค์กรชาวบ้านกับหน่วยงานต่างๆ ในการจัดการป่าชุมชน
4. ประสานงานระหว่างองค์กรชาวบ้านหรือคณะกรรมการป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านให้ร่วมมือกันในระดับตำบล
5. รับแจ้งปัญหาจากชาวบ้านเรื่องข้อพิพาทระดับตำบลในการจัดการป่าชุมชน
6. จัดให้ตัวแทนของประชาชนไปร่วมประชุมหรืออบรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน
7. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลร่วมเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน

ในประเด็นอุปสรรคการดำเนินการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล ประจัน พิบูลย์ พบว่า อุปสรรคสำคัญ คือ งบประมาณในการบริหารจัดการองค์การบริหารส่วนตำบลมีค่อนข้างจำกัด ไม่เพียงพอต่อการแบ่งมาใช้ในการดำเนินการด้านป่าชุมชน (ประจัน พิบูลย์, 2544:90-91)

ผจญ สิทธิกัน ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานด้านการจัดการป่าไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบล คือ ความรู้ความเข้าใจในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในพื้นที่ (ผจญ สิทธิกัน, 2544:บทคัดย่อ)

นอกจากนี้ผจญ สิทธิกัน ได้นำเสนอแนวทางการดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยองค์การบริหารส่วนตำบล ว่าควรดำเนินการเป็นขั้นตอน 5 ขั้นตอน ดังนี้ (ผจญ สิทธิกัน, 2544:บทคัดย่อ)

ขั้นตอนที่ 1 การจัดสัมมนาหรือประชุมปฏิบัติการเพื่อทำความเข้าใจในบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ขององค์การบริหารส่วนตำบลอย่างชัดเจน

ขั้นตอนที่ 2 จัดการฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้แก่สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำแผนงานด้านการจัดการป่าไม้

ขั้นตอนที่ 4 ประชาสัมพันธ์แผนงานให้ประชาชนในพื้นที่รับรู้เพื่อการมีส่วนร่วมชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 ดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนงาน

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาทางการเมืองท้องถิ่นที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ งานศึกษาของ โชติมา เพชรธม ซึ่งได้ศึกษาวิจัยในประเด็นความสัมพันธ์

เชิงอำนาจของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในหมู่บ้านสบวิน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าเมื่อการท่องเที่ยวเข้าสู่หมู่บ้านสบวิน ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนที่เคยพึ่งพาอาศัยกันในระบบการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป เกิดการแข่งขันกันในการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเพื่อสร้างกำไรให้แก่ตนเองมากที่สุด การกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทในการดูแลจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเองภายใต้หลักการสิทธิชุมชน ซึ่งการกระจายอำนาจจึงเป็นการผลักดันให้กลุ่มผลประโยชน์และผู้มีอิทธิพลในชุมชนสร้างอำนาจของตนเองเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ในประเด็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว กลุ่มผลประโยชน์และผู้มีอิทธิพลได้สานความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนในการสร้างความชอบธรรมที่มีฐานสนับสนุนจากชุมชน เพื่อสร้างภาพให้ความต้องการของกลุ่มเป็นสิ่งเดียวกับความต้องการของชุมชน และนำความต้องการที่เป็นเพียงความต้องการของคนเพียงบางกลุ่มในชุมชนเท่านั้น เข้าสู่หน่วยงานการปกครองท้องถิ่น นอกจากนี้ ผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวยังสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยตนเองเข้าสู่ระบบการเมืองท้องถิ่น และยังคงสายสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์กับข้าราชการท้องถิ่นเดิม (โชติมา เพชรเฮม, 2550: บทคัดย่อ)

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวของหมู่บ้านสบวิน จึงเป็นเรื่องของการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวอย่างไม่เป็นธรรม และความหลากหลายของลักษณะการใช้ทรัพยากรทั้งในชุมชนและจากภายนอกชุมชน โดยที่หน่วยงานของรัฐไม่สามารถจัดการทรัพยากรให้แก่แต่ละกลุ่มอย่างเท่าเทียมกันได้ การจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงเป็นการสร้างข้อตกลงร่วมกันของผู้ประกอบการและชุมชนตามสภาพของปัญหาที่เกิดขึ้น และตามความต้องการของชุมชนและมีกลุ่มผลประโยชน์เกิดขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิของตนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งทำให้ลักษณะของการแก้ไขปัญหาเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น (โชติมา เพชรเฮม, 2550: บทคัดย่อ)

โชติมา เพชรเฮม ได้ให้ข้อเสนอแนะต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสร้างความเข้าใจต่อบทบาทของตนในการจัดการทรัพยากร และส่งเสริมให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมที่เป็นการกระทำโดยใจสมัครและชาวบ้านมีอำนาจในการตัดสินใจต่อกิจกรรมนั้นๆ อย่างแท้จริง โดยอาศัยขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชนมากกว่าที่ชาวบ้านจะรู้สึกว่าจัดการทรัพยากรเป็นหน้าที่ของรัฐเพียงอย่างเดียว (โชติมา เพชรเฮม, 2550: บทคัดย่อ)

1.6.3 งานศึกษาที่เกี่ยวกับชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ยศ สันตสมบัติ และคณะ ได้ศึกษาภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย โดยการสังเคราะห์พื้นฐานของข้อมูลการศึกษาวิจัยในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการป่าชุมชนซึ่งศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ภาคอีสาน 8 แห่ง และพื้นที่ภาคเหนือ 4 แห่ง (ยศ สันตสมบัติ และคณะ , 2536:174-186) โดยมีความครอบคลุมความหลากหลายด้านต่างๆ เช่น ลักษณะทางกายภาพ กลุ่มชาติพันธุ์ อายุของหมู่บ้าน ระดับความสัมพันธ์กับภายนอก เป็นต้น

การศึกษาดังกล่าว พบว่าชุมชนที่อนุรักษ์ป่ามักจะมีลักษณะร่วมกันอยู่ 8 ประการ คือ

1. มีความเป็นชุมชนสูง
2. มีทรัพยากร ดิน-น้ำ-ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ หรือมีศักยภาพเพียงพอที่จะพลิกฟื้นให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการผลิตในภาคเกษตร
3. มีผลประโยชน์ร่วมกัน
4. มีจิตสำนึกรักษาป่า ที่เกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น ประเพณีความเชื่อ ความจำเป็นในการป้องกันและรักษาคุณภาพของระบบนิเวศชุมชน ปัญหาภัยแล้ง การต่อต้านการรุกรานจากภายนอก ทั้งการสัมปทานป่าไม้ โครงการของรัฐ ธุรกิจเอกชน หรือการแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง
5. มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง
6. มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน
7. มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน
8. มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

นอกจากนี้ ยศ สันตสมบัติ และคณะ ยังพบอีกว่า ชุมชนที่อนุรักษ์ป่า มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในหลายด้าน เช่น ด้านภูมิปัญญาองค์ความรู้ ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า กับคนในระบบนิเวศ ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างและลักษณะของป่า ความรู้เกี่ยวกับขีดจำกัดของการใช้ประโยชน์จากป่า และยังได้สร้างกฎเกณฑ์เพื่อกำหนดแนวทาง วิธีการ ข้อห้าม อันเป็นการป้องกันการใช้ประโยชน์เกินขีดจำกัด ความรู้เรื่องการหมุนเวียนของธาตุอาหารในดินและความเชื่อมโยงของมวลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน ความรู้เรื่องการทดแทนในสังคมพืชหลังจากมีการรบกวนระบบนิเวศ

นอกเหนือจากภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ จาริตประเพณี และจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ป่าแล้ว ชค สันตสมบัติ และคณะ ยังพบสิ่งที่ถือได้ว่าเป็นศักยภาพในการจัดการ ป่าของชุมชนอีก 2 ประการคือ บทบาทและการปรับตัวขององค์กรและผู้นำชุมชนท่ามกลางกระแส ของการเปลี่ยนแปลง กับ ศักยภาพของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในปัจจุบัน (ชค สันตสมบัติ และคณะ, 2536:187-189)

นอกจากนี้ ยังมีงานศึกษาที่เน้นย้ำความสำคัญขององค์กรชุมชนท้องถิ่นที่มีบทบาท ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน คือ งานศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสอาด ได้ศึกษาวิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคเหนือตอนบน พบว่า องค์กรท้องถิ่นเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่ง ที่มีบทบาทในการแปรความรู้สึกรัก ความเป็นชุมชนให้มีพลังขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่รักษาและจัดการป่า ซึ่งมีความแตกต่างจาก การรักษาป่าตามประเพณีที่ปราศจากองค์กร และที่ไม่มีการต่อสู้กับคนภายนอก ซึ่งจะทำให้ การรักษาป่าเสื่อมคลายลงไป นอกจากนี้ยังพบอีกว่า องค์กรท้องถิ่นที่รักษาป่าได้อย่างเข้มแข็ง มีหลายรูปแบบ เช่น กรณีของป่าบ้านทุ่งยาว อาศักรกลุ่มเหมืองฝายเป็นองค์กรนำ กรณีตำบลศิลาแลง ผู้นำท้องถิ่นคือกำนัน ใช้สภาตำบลเป็นแกนนำ กรณีตำบลศรีด้อย พระสงฆ์ได้อาศัยคณะสงฆ์ ประจำตำบลเป็นหัวแรง นอกจากนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ ขาวสอาด ยังพบว่า บทบาทสำคัญขององค์กรท้องถิ่นดังกล่าว ก็คือความสามารถในการจัดการทรัพยากรภายใน บริบทของระบบการผลิตของชุมชน โดยยึดหลักการจัดการที่ให้ประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ตามเงื่อนไขของเวลาบนพื้นฐานของภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน และระบบนิเวศ และผูกพันกับศีลธรรมของการยังชีพ ทั้งนี้ องค์กรท้องถิ่นจะวางระเบียบกฎเกณฑ์ ในการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งเน้นประโยชน์ต่อชุมชนมากกว่าประโยชน์ส่วนบุคคล เช่น จะตัดต้นไม้ไปสร้างสิ่งสาธารณะประโยชน์ในชุมชนได้ แต่ตัดไปสร้างบ้านของใครคนใดคนหนึ่ง ไม่ได้ ขณะเดียวกันก็เน้นศีลธรรมของการยังชีพอีกด้วย กล่าวคือ ในกรณีของชาวบ้านที่ยากจน สามารถขอดัดไม้ไปสร้างบ้านได้ ส่วนการเก็บของป่า ก็มักจะเน้นให้เอาไปใช้มากกว่าขาย (อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสอาด, 2534:298-300)

ในส่วนของงานศึกษาที่เกิดขึ้นในพื้นที่บ้านทุ่งยาว ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งของการศึกษาวิจัยนี้ ผู้ ศึกษาพบว่าม้งงานศึกษาที่น่าสนใจ 3 งานศึกษา ดังนี้

งานศึกษาของ จันทนา สุทธิจารี เรื่อง บทวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ของการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน ในพื้นที่ชุมชนบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน พบว่า ชาวบ้านทุ่งยาว ประสบความสำเร็จในการจัดการป่าไม้ โดยมีประสบการณ์และการเรียนรู้จากผลกระทบที่

มาจากภายนอกชุมชนในทางลบ ซึ่งได้รับมาจากการการตัดไม้ทำลายป่าจากถิ่นฐานเดิม จึงต้องอพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดวิธีการจัดการป่าในเชิงอนุรักษ์ และ เกิดการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากป่าอย่างยั่งยืน ไม่ส่งผลกระทบทางลบต่อชุมชน ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของการจัดการป่าคือเพื่ออนุรักษ์รักษาป่าต้นน้ำลำธารให้มีความอุดมสมบูรณ์ สำหรับใช้ในการเกษตร และเพื่อใช้ผลผลิตจากป่า ซึ่งหมุนเวียนเป็นวงจรทางเศรษฐกิจให้ชาวบ้าน ได้ใช้ตลอดทั้งปี เช่น เห็ด หน่อไม้ แมลง ออกในฤดูฝน ใบตอง ใช้ในฤดูหนาว ไข่มดแดง ออกในฤดูแล้ง (จันทนา สุทธิจารี, 2539: บทคัดย่อ)

นอกจากนี้ยังพบว่า กลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านทุ่งยาว มี 7 ประการ คือ (จันทนา สุทธิจารี, 2539: 105-106)

1. ใช้ระบบประชาธิปไตยพื้นฐาน คือ การกระจายอำนาจให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมตัดสินใจ
2. ใช้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นเป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้านร่วมจัดการ
3. ใช้ระบบเครือข่ายทางสังคมของท้องถิ่น เช่น การพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน เคารพหลักอาวุโส เชื่อฟังกัน มีกลุ่มดั้งเดิมในชุมชนเป็นองค์กรหลักในการจัดการ เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มหมวดบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน
4. ระบบคุณค่า ความเชื่อ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชาวบ้าน ไม่กล้าล่วงละเมิด เกรงสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะลงโทษ
5. ใช้ระบบคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักศาสนาในการจัดการ
6. บทบาทผู้นำ ทั้งผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำไม่เป็นทางการ เป็นผู้ชี้นำทิศทางการจัดการ ป่าที่สำคัญ และมีกระบวนการส่งช่วงต่อในระบบวิธิดี วิธจัดการป่ามาเป็นทอดๆ
7. กระบวนการกล่อมเกลางานสังคมของชุมชน โดยมีบทบาทครอบครัวที่ถ่ายทอดวิธิดี วิธีใช้ประโยชน์จากป่าสู่รุ่นสู่รุ่น รวมถึงการประสานงานกับโรงเรียนจัดหลักสูตรวิชาเรียน ที่เกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นด้วย

ในส่วนของปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อความสำเร็จในการจัดการคือ องค์กรชุมชนที่เป็นปึกแผ่น เข้มแข็ง กระแสความยอมรับจากสังคมภายนอก นโยบายที่สนับสนุนจากภาครัฐ ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในด้านหนึ่ง จันทนา สุทธิจารี พบว่า ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการป่าของชุมชน ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต คือ นโยบายของรัฐในบางขณะที่สร้างความสับสนให้กับชุมชน เช่น นโยบายสัมปทานป่า นโยบายออกเอกสารสิทธิ์ที่ทำกิน นโยบายจัดทำอุทยาน เป็นต้น รวมถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้าน ซึ่งวิถีการผลิตขึ้นต่อสถาบันทางเศรษฐกิจภายนอก

มากกว่าในชุมชนอาจส่งผลกระทบต่อบทบาทการจัดการป่าของชุมชนในอนาคต ทั้งนี้ ระบบกรรมสิทธิ์ในการจัดการป่าไม่ชัดเจนว่าเป็นของชุมชนหรือของรัฐ อุปสรรคสุดท้ายคือ กระบวนการทำให้เป็นเมือง ตามนโยบายการพัฒนาพื้นที่ในเขตชนบทของรัฐบาล จะทำให้ ป่าอนุรักษ์ยังคงอยู่ได้หรือไม่ (จันทนา สุทธิจารี, 2539:106-107)

จันทนา สุทธิจารี มีข้อเสนอแนะว่า ในการจัดการป่าไม้ให้ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องประกอบด้วยบทบาทที่สอดคล้องกันของ 4 ฝ่าย คือ ภาครัฐ องค์กรประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยการผลิตภาคเอกชน อีกทั้งยังต้องคำนึงถึงเงื่อนไขที่สำคัญคือ ประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ชาวบ้านได้รับจากป่าต้องไม่ขาดตอน และต้องใช้ระบบสังคมชุมชนสร้างภูมิคุ้มกันจากแรงกดดันของกระแสเศรษฐกิจจากภายนอกด้วย (จันทนา สุทธิจารี, 2539:บทคัดย่อ)

กิจวัฒน์ ผุสดี และ จริญญา พุ่มมวงค์ ได้ศึกษาเรื่อง จุดเปลี่ยนการพัฒนา : กระบวนการหวนคืนสู่วัฒนธรรมชุมชน ศึกษากรณี บ้านทุ่งยาว ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน พบว่า เมื่อพิจารณาการปรับตัวของชุมชนทุ่งยาว ตั้งแต่ยุคก่อตั้งชุมชน ยุคชุมชนกึ่งบริโภคนิยมถึงจำหน่ายยุคชุมชนผลิตเพื่อจำหน่าย ยุคนิคมอุตสาหกรรม จนถึงปัจจุบัน จะพบว่าชุมชนทุ่งยาวเกิดการปรับตัวอยู่ 4 ช่วงคือ ชุมชนยังชีพ ชุมชนก่อรูปคนรักป่า ซึ่งสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้จากประสบการณ์เดิม ชุมชนคนรักป่า อันเป็นผลมาจากการเรียนรู้จากการต่อสู้กับผู้นำทุกรุกป่าทั้งในและนอกชุมชน และการได้รับรางวัลในฐานะหมู่บ้านอนุรักษ์ป่าไม้ตัวอย่าง หมู่บ้านเขียวขจีดีเด่น และการเป็นแหล่งศึกษาดูงาน (กิจวัฒน์ ผุสดี และ จริญญา พุ่มมวงค์, 2543:103)

นอกจากนี้ กิจวัฒน์ ผุสดี และ จริญญา พุ่มมวงค์ พบว่าเงื่อนไขปัจจัยที่ก่อให้เกิดกระบวนการหวนคืนสู่วัฒนธรรมชุมชนในแต่ละยุคแต่ละสมัยนั้นมีลักษณะร่วมกัน 4 องค์ประกอบหลัก 2 องค์ประกอบรอง (กิจวัฒน์ ผุสดี และ จริญญา พุ่มมวงค์, 2543:103-104)

องค์ประกอบหลัก

1. ชุมชนต้องมีองค์กรหลักที่ดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน จนกลายเป็นชีวิตชุมชนที่เอื้อประโยชน์ให้แก่คนทั้งชุมชนอย่างทั่วถึงและยุติธรรม
2. ชุมชนต้องมีทรัพยากรธรรมชาติ ที่ยังคงความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งอาหารให้แก่ชุมชน
3. ชุมชนต้องมีลักษณะของความเป็นชุมชนสูง โดยมีความเป็นเอกภาพ และการใช้สาธารณสถานที่สำคัญอันได้แก่ วัด โรงเรียน และป่าช้า ร่วมกัน

4. ต้องมีตัวเร่งปฏิกิริยาหรือตัวกระตุ้น ในรูปของการต่อสู้กับผู้บุกรุกทั้งในและนอกชุมชน รวมตลอดถึงดินฟ้าอากาศ

องค์ประกอบรอง

1. ควรจะมีการสนับสนุนในรูปของวิชาการ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์หรืออื่นๆ ทั้งจากรัฐและเอกชน

2. ควรจะมีการได้รับการเสริมแรงทั้งในแง่ของวัตถุและจิตใจ เช่น การได้รับรางวัลจากการประกวด หรือการศึกษาดูงาน เป็นต้น

วิเศษ สุจินพรัหม ได้ศึกษาเรื่อง การเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัดลำพูน พบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงต้องออกมาเคลื่อนไหวเรื่องการจัดการป่าชุมชนนั้น แบ่งออกเป็น 2 เงื่อนไข คือ 1. เงื่อนไขภายนอก รัฐและทุนได้ทำการปิดล้อมและขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น การปิดล้อมส่งผลให้ผู้หญิงไม่สามารถเข้าไปเก็บหาของป่าเพื่อใช้ในชีวิตรประจำวันได้อีกต่อไป ขณะเดียวกัน องค์กรพัฒนาเอกชนได้พัฒนายุทธศาสตร์ทางการเมืองในการได้มาซึ่งพระราชบัญญัติป่าชุมชน โดยการจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชน ทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านที่มีการจัดการป่าชุมชนเป็นของตนเองมีโอกาสแสดงตัวตนในฐานะนักอนุรักษ์ในเวทีเครือข่ายได้ 2. เงื่อนไขภายใน คือการก่อตั้งหมู่บ้านทุ่งยวนนั้น ผู้นำได้รักษาพื้นที่ป่าแห่งหนึ่งไม่ให้มีการตัดต้นไม้ที่เรียกกันว่า “ป่าน้ำจ๋า” ให้เป็นที่สิงสถิตของ “ผีเจ้าพ่ออยู่คำ” โดยอัญเชิญมาเป็นเจ้าดูแลปกป้องหมู่บ้านทุ่งยวนและมีการจัดการป่าชุมชนนับแต่นั้นมา (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:บทคัดย่อ)

การเคลื่อนไหวในเรื่องป่าชุมชนสามารถแบ่งออกได้ 2 แบบ คือ 1. การเคลื่อนไหวภายในชุมชน ผู้หญิงจะเคลื่อนไหวในสถานที่ที่เป็นขอบเขตของตนเอง และมีการใช้กฎเกณฑ์ตามประเพณี ควบคุมและตรวจสอบการจัดการป่าชุมชนที่ดำเนินการโดยผู้ชายด้วย นอกจากนั้นเมื่อได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการป่าชุมชนทุ่งยวน ผู้หญิงให้ความสนใจในกฎระเบียบการเก็บผลผลิตที่ไม่ใช่ไม้จากป่าชุมชน ส่วนผู้ชายให้ความสนใจในกฎระเบียบการตัดไม้มาสร้างบ้าน และ 2. ผลการเคลื่อนไหวภายนอกชุมชน โดยการเป็นกรรมการเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดลำพูนทำให้มีโอกาสดังกล่าวและความสามารถได้ จากประสบการณ์การประชุมเครือข่ายผู้หญิงมีความเชื่อมั่นในการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชนในหมู่บ้านของตนเองเพิ่มมากขึ้น โดยผู้หญิงได้เข้าไปมีบทบาทในการควบคุมงบประมาณเครือข่ายการเรียนรู้ป่าชุมชนและแสดงตัวเป็น “แม่บ้านอนุรักษ์” ในชุมชน (วิเศษ สุจินพรัหม, 2544:บทคัดย่อ)